

M.B.Eshniyazova

Samarqand davlat universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi

+998936802066

maysaraeshniyazova300477@gmail.com

Annotatsiya: *Moziy va zamon, ajdod va avlod orasidagi sirli vorisiylik. Badiiy ijoddagi an'ana va izdoshlik. Fano va foniylilik borasida ilmda aytilgan fikr va izohlar. Navoiyga ishq, visol, irfon, oriflik maslagi edi. Barcha mutasavvif iste'dodlar singari Navoiyning ham Haqqa yetishish yo'li kashf va zavq hisoblanadi. Adabiy an'analarni yangilash va boyitish ehtiyoji, birinchi galda, ilhom va shijoat bilan to'lib-toshgan kuchli shaxsiyatning adabiyotga kirib kelishiga yo'l ochiladi.*

Kalit so'zlar: *an'ana, oriflik, irfon, visol, ishq, foniylilik, fano, izdoshlik, fikr.*

Abstract: *The mysterious succession between Moses and time, ancestor and generation. Tradition and followership in artistic creation. Opinions and comments about decay and transience in science. Navoi was a source of love, wisdom, knowledge, and wisdom. Like all mystical talents, Navoi's path to the truth is discovery and pleasure. The need to renew and enrich literary traditions, first of all, opens the way for a strong personality full of inspiration and enthusiasm to enter literature.*

Keywords: *tradition, wisdom, lore, wisdom, love, mortality, death, followership, thought.*

Аннотация: *Таинственная преемственность между Моисеем и временем, предком и поколением. Традиции и следования в художественном творчестве. Мнения и комментарии по поводу упадка и быстротечности науки. Навои был источником любви, мудрости, знаний и мудрости. Как и все мистические таланты, путь Навои к истине – это открытия и*

удовольствия. Необходимость обновления и обогащения литературных традиций, прежде всего, открывает путь в литературу сильной личности, полной вдохновения и энтузиазма.

Ключевые слова: традиция, мудрость, знания, мудрость, любовь, смертность, смерть, последовательство, мысль.

Vatan, millat, istiqbol uchun qaysi nasl va avlod qanday ezgu ish, qanaqa ulkan yumushlarni amalga oshirmasin, ajdodlar ruhi va salohiyati ularni, alabatta, qo'llab-quvvatlaydi. Moziy va zamon, ajdod va avlod orasidagi sirli, ayni paytda xosiyatli robita – vorisiylik ana shudir. Badiiy ijoddagi an'ana va izdoshlikda ham shunday bog'lanish, adabiyot istiqboliga xizmat etadigan vorisiylik mavjuddir. Ustoz san'atkorlar tajribasini davom ettirgan iste'dodlilar borki, ularga suyangan. Busiz bir natijaga erishish mumkin emas. Ilk odimlaridanoq Navoiy bu haqiqatni chuqur anglab, barcha nozikliklari bilan his qilgan. Demak, adabiy an'analarni yangilash va boyitish ehtiyoji, birinchi galda, ilhom va shijoat bilan to'lib-toshgan kuchli shaxsiyatning adabiyotga kirib kelishiga yo'l ochiladi. Shu ma'noda Alisher Navoiy shaxsini qancha ibrat qilib ko'rsatsa, o'shancha oz. Zero, muazzam bir tog' bag'ridagi boylik, bepoyon dengiz qa'ridagi duru javohirni to'la qo'lga kiritib bo'lmaganidek, Navoiyni daho san'atkor maqomiga ko'targan oliy xislat, fazilat, ma'naviy sifatlarning barchasini oxirigacha anglab ham, tasvirlab ham bo'lmaydi. Adabiyotni mayda mavzu, xashaki his-tuyg'u, havoyi orzu havaslardan tozalaydigan botiniy kuch-quvvat kashf va ilhomga sohib "men"likdir. Bashariy o'zlik qafasi va iskanjasidan yuztadan bir ijodkor menligini qutqazsa ham adabiyot uchun ulkan g'alaba sanaladi. Umumiy tarzda qaralganda Navoiy she'riyati hassos shoirning sub'ektiv, ya'ni anfusiy his-tuyg'u, ehtiros va holatlarining rangin manzarasidir. Bularsiz shoir shaxsining jonli, serjilo qirralarini aniqlash dushvor. "Favoid ul-kibar"dagi g'azallardan birida shunday so'zlar bitilgan:

Deding: "Fano nedurur?" Muxtasar deyin: "O'lmak"
Ki sharhin tilasang, yuz risola bo'lg'usudur¹.

¹ "Favoid ul-kibar"dan
www.tadqiqotlar.uz

Bu baytga o'ndan ortiq olim va tadqiqotchilar e'tiborni tortishgan. Ammo ulardan birortasi ham shoir nazarda tutgan "yuz risola" mazmuni xususida hatto nomiga ham o'ylab ko'rishmagan. Vaholanki, fikrlash imkoniyati hisobga olinmadimi, ijodiy imkoniyatdan bahs yuritishga hojat qolmaydi.

Navoiy she'riyati diqqat bilan o'qilib, keng ko'lamda mushohada etilsa, shoirning erk zavqi, talvin maydoni fano va fanovashlik ekanligiga hech shubha qolmaydi. Foniyl taxallusini tanlash va ishlatishga Navoiy to'la haqli edi. Chunki har qanday maqsad va urinishda fano unga nafs ta'siridan qutulish chorasi hisoblangan. Shoir shaxsining qushday yengil, hayot ziddiyatlari va dunyo qafasidan forig'ligiga bosh sabab ana shu. Munojot mazmunidagi ruboiylaridan birida u yozadi:

Kom ayla Navoiyg'a fanoni, yo Rab,
Chun bo'ldi sening yo'lingda foniyl, yo Rab!
Lutf ayla baqoyi jovidoni, yo Rab,
Ul dam sen bil ne qilsang oni, yo Rab!

Darhaqiqat, fikrlik, darveshlik, rindlik, oriflik, hatto oshiqlikda ham shoirga bundan baland va sobit orzu yo'q edi. Mirzo Abdulqodir Bedil "Irfon" kitobida fanoda baqo gullashidan so'zlaydi: "On fanoye, k-az o'baqo gul kard". Navoiy ham butun ijodida fanoda baqo yashirinligini, boqiylik zavqiga esa faqat fano orqali erishilishini isbotlab bergan. "Devoni Foniyl"dagi g'azallaridan birida u ilmu amal ayriliqdir, visolning bosh yo'li fano erur deydi:

Foniyl, ilmu amal mahjuresh,
Hast shahrohi fano so'i visol.

Boshqa bir g'azalida visolni fanodan o'zgasidan kutma, hijrondan faqat o'sha qutqazib, visolga vosil aylaydi deyiladi:

Vusuli vasl, bag'ayri fano nadon Foniyl,
Ki on ba vasl rasonad turo dar on firoq.

Xullas, fano va foniylilik borasida ilmda aytilgan fikr va izohlarni o'qib, buncha taxminiy gap, buncha yolg'on to'qishga sabab nima ekan, degan

savol ham tug'iladi. Vaholanki, shoir mashhur g'azallaridan birida ta'kid ila Haq yo'lchilari uchun baqo fanodir degan:

To tuzdi Navoiy oyati ishq,
Chun rohravga fano baqo bo'lubtur.

Fano va foniylilik Navoiyga ishq, visol, irfon, oriflik maslagi edi. Bir qator navoiyshunoslar hamjihatlik bilan shoirni shu maslakdan ajratishga urinishgan. Buning asosiy sababini shunday sharhlash mumkin: mumtoz sharq adabiyoti fanolikka, yangi adabiyot voqelikka tayangan. Eski adabiyot nigohni asosan oxirat hayotiga qaratgan bo'lsa, yigirmanchi asrda dunyoga kelgan adabiyot esa zohiriy taassurotlaridan tug'ilgan ma'nolar bilan qiziqqan. Bu haqiqatga to'g'ri qaralmasa, hech vaqt Navoiyning quyidagi kabi baytlarini xatosiz talqin etib bo'lmaydi:

Demon yolg'iz jahondin ayla tajrid,
Nekim Haq g'ayridir bo'lg'il mujarrad.

Inson tirik ekan, o'zgalar bilan muomala-munosabatida anglashilmovchilik, zohiriy yoki botiniy qarama-qarshiik yuz beradi. Navoiyga ko'ra, har qanday ziddiyatdan qutulishning birinchi chorasi malomat, ya'ni har bir kishining o'zini malomat aylay olish holiga erishishi. Ikkinchisi, fanovashlikdir. Chunki faqat fano, faqat chin foniylilik insonni barcha g'ayrodatiy illat va aloqalardan qutqazib daxlsiz ma'naviy hurlikka yuksaltiradi. Shoir bunga kafolat berib deydi:

El nifoqin ko'rmayin desang Navoiy foniy bo'l,
Chunki sen chiqsang arodin kimga qilg'aylar nifoq.

Oqni qoradan, tozani chirkindan, xolislikni fisqu fasoddan farqlay bilmaslik, fanovashlikda eng katta ayb sanalgan. Xullas, kimki o'zini "fano bazmi"ning xos vakili darajasiga ko'tara bilsa, nafs ta'siridagi o'zligidan ham kechishga kuch topadi:

Har kishi o'zni qilur ahli fano bazmida xos
Kim, qilur o'zluki birla o'zidin o'zni xalos.

Bu inson axloqiy-ma'naviy hayotidagi eng oliy zafardir. Xo'sh, o'zlik bilan

o'zni o'zidan xalos aylash degani nima va unga qanday erishiladi? Bu savol shoirni to'xtovsiz tarzda qiziqtirib, yangi-yangi javoblar qaytarishga undagan.

Mashhur muarrix va mutasavvif Ibn Xoldunning yozishicha, inson vujudi orqali hayvon olamiga, ruhi bilan maxluqot dunyosiga bog'lanarkan. Ruhoniyati kuchli zotlar esa bashariy borliqlarini tozalab, g'aybiy ilmlardan ham voqif bo'lishgan. Shunga asoslanib odamlarni alloma uch toifaga ajratadi. Ularning birinchi guruhga mansublari his-tuyg'u va fikrlashi moddiy mavjudlik chegarasidan chetga o'tolmaydiganlardir. Ikkinchi toifa botiniy mushohada va vijdon deb atalmish bir idrok bilan, uzoq cho'zilmasa-da g'arb dunyosi sir-asroridan xabardor bo'lishga qodir kishilar. Uchinchi zumra vujudiy va jismoniy mavjudligidan balandlab malaklar dunyosiga sayri sayohat etuvchilardir. Fano ahliga ilhom bag'ishlab namuna bo'lg'uvchilar ana shulardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Alisher Navoiy "Devoni Foni" 148.b
2. Mirzo Abdulqodir Bedil "Irfon" kitobida
3. Haydar Xorazmiyning "Mahzan ul-asror" dostoni 1411-yili
Sherozda yozilgan
4. Sayyid Ahmadning "Taashshuqnoma" asari 846 (1435-36) yili
5. Lutfiyning "Gul va Navro'z" 1411-y